

Lokalhistorisk forening for Bønderhald kommune

Årsskrift

1979

Nærværende årsskrift for 1979 er trykt i 600 eksemplarer og udgivet af Lokalhistorisk forening og arkiv i Sønderhald kommune.

© *Eftertryk af årsskrift - helt eller delvis - kun tilladt med udgiverens tilladelse.*

Årsskriftets tekst og illustrationer er tilrettelagt af bestyrelsen med Ejnar Thuesen Johansen, Auning, som ansvarshavende og teknisk tilrettelægger. I taknemmelighed forfattet med stor velvilje af medarbejdere ved Landsarkivet, Viborg, Kulturhistorisk museum, Randers, og Djurslands museum, Grenå.

Layout, sats, repro og tryk: Auning Bogtryk & Offset ApS.

Ekspedition: Helga Sørensen, Årslev, 8900 Randers (tlf. 06-49 13 40).

INDHOLDSFORTEGNELSE:

Lidt skolehistorie fra egnen omkring »Gammel Estrup«	5
Lidt om vandmøller	11
Mystiske ildebrande i Årslev	17
Hverdag og fest i Uggelhuse i midten af forrige århundrede	25
Da man flyttede ligene i Assentoft	37
En gravhøj fra ældre bronzealder ved Koed	41
Året der gik og året der kommer	49
Adresseliste og åbningstid	56

FORORD

*Tider skal komme,
tider skal henrulle,
slægt skal følge slægters gang-*

Disse pragtfulde linier fra B. S. Ingemann's »Dejlig er jorden« animerer os i særlig grad til at se tilbage på de slægter, som gik forud. På baggrund af min herkomst bliver det uvilkårligt landbefolkningen der toner frem.

Man får lyst til at skrue tiden tilbage, og man ønsker sig, at man kunne gå en tur gennem sin barndomsby og se ind i gårdene og husene.

Man ville så kunne se, hvordan man boede og levede. Hvordan var hverdagen, og hvordan var det, når det var fest? Hvordan talte man, og hvad talte man om? Hvordan var »nyhedsformidlingen« ude fra den store verden? Hvordan kom man frem? Hvordan var vejen, og hvor gik den?

Alle disse spørgsmål og mange flere melder sig, når man prøver på at se tilbage.

Vi kan dog ikke skrue tiden tilbage og kikke ind af vinduerne hos vore forfædre, men vi kan på mange måder studere, hvordan tilværelsen formede sig.

Ved at granske gamle dokumenter og billeder, og hvad man ellers kan finde af beskrivelser om hændelser og begivenheder, kan man måske få svar på nogle af de mange spørgsmål, som melder sig.

Gennem Lokalhistorisk Forening gøres der et stort arbejde for at løfte sløret over fortiden og tillige for at bevare materiale af interesse og værdi for vore efterkommere.

Det skal være mit håb, at foreningens medlemmer og andre interesserede ved at læse dette lille årsskrift får løftet lidt af dette slør.

*Evald Nielsen
V. Alling.*

Den nyistandsatte indgang til Sønderhald egnsarkiv.

Lidt skolehistorie fra egnen omkring »Gammel Estrup«

Samlet og redigeret af

skoleinspektør A. ARENDT NIELSEN, AUNING.

Da skoleåret 1979/80 tog sin begyndelse, tog man en ny skole »Essenbæk-skolen« i brug, og der blev føjet endnu et kapitel til »skolehistorien« i Sønderhald kommune. Ved en sådan lejlighed kan man ikke lade være med at tænke tilbage i tiden og prøve på at analysere den udvikling, der har fundet sted. Det er jo ejendommeligt, at man for en snes år siden nedlagde en lang række skoler i de 4 kommuner, som nu danner »Sønderhald kommune«. Denne udvikling har sin årsag i den skolelovgivning, der har fundet sted.

I det efterfølgende har jeg tænkt mig at videregive resultatet af et sådant arbejde fra egnen omkring »Gammel Estrup«.

I nogle gamle optagelser fra en tidligere Auning-lærer (I. K. Rasmussen) fortælles følgende:

»Angående Auning skole kan følgende »befaling« tjene til indledning: Efter Hans Kongelige Maysts allernådigste befaling af 14. maj 1772 er dette en rigtig fortegnelse på, hvad der er lagt til Auning skole årligt. Til skoleløn nyder skoleholderen årlig, som fra Estrups besidder fra gammel tid tillagt 12 rdlr. I stæden for læsningspenge af hver gård i Auning og Taarup 1 skp. rug, som udgør 2 tdr. rug. Af hvert hus i de tvende byer 6 skilling. Af Auning 4 traver rug-brøndinger og af Taarup 2 traver rug-brøndinger, hver brøding vægtig 7 skaalpund. Af herskabet nogle læster blokbrænde og af hver helgård 1 læs græstørv. Læsekornet så vel som

Et ca. 100 år gammelt skolebillede, der viser lærer Juhl til venstre og lærer Laursen til højre

foeringen lignes på hele og halve gårde samt på boelerne i de tvende byer. Hvorimod at skoleholderen nyder foreskrevne, er han pligtig til at informere børnene uden videre betaling. Til indgangspenge nyder han af hvert barn, som første gang kommer i skole, 4 skilling, og af hvert barn, som skriver og regner, 2 skilling om ugen.

De 12 rdlr. fra Estrups besiddere betales med halvdelen til jul og halvdelen til påske. Kornet, foeringen og husmændenes penge betales til Mortensdag«.

Indtil 1863 var der kun 1 lærer i Auning. Indehaveren af embedet var den ildfulde og begavede sønderjyde, P. M. Juhl. Han havde som ung været huslærer hos den sønderjyske, grundtvigske pastor Boesen i Ager-skov, hvis datter, Marie Boesen, han siden ægtede. Han havde været lærer på Marienlyst Højskole ved København, og i den tid var han en stadig gæst i Vartov kirke, hvor han med fryd hørte Grundtvigs forkyndelse. Han havde ualmindelige evner til at bringe liv og glæde med sig, hvor han kom.

Udviklingen krævede imidlertid, at der skulle bygges en ny og større skole og kaldes en lærer mere. Den nye skole (som for øvrigt siden i folke-

munde blev kaldt »den gamle skole«) opførtes ved siden af den gamle og umiddelbart op til Auning kirke, og lærer I. M. Laursen (1863-73) blev den første andenlærer i Auning. Tiden gik, og 2 lærere klarede skolevæsenet indtil 1905, da frk. Bodil Laursen fra Harridslev ansattes som den første forskolelærerinde i Auning.

I 1876 kom jernbanen til Auning og satte gang i en udvikling, der resulterede i, at en yderligere udvidelse af skolen var nødvendig. Drøftelserne desangående førte til en beslutning om at bygge en helt ny skole. Som det så ofte er gået i nyere tid, opstod der også dengang ret hurtigt strid om, hvor den nye skole skulle placeres. I det daværende sogneråd sad 3 repræsentanter for Auning sogn; den ene boede i Tårup, den anden i Auning kær og den tredje i selve Auning by. Striden opstod om, hvor det var mest hensigtsmæssigt at bygge: i den nordlige eller i den sydlige del af Auning. Stemmerne i sognerådet blev sådan fordelt, at der ikke kunne skaffes flertal for nogle af de to placeringer, så man traf den »salomoniske« afgørelse, at der skulle bygges to ens skoler. De to skoler »Nordre skole« og »Søndre skole« blev bygget i 1907 som to 4-klassedelte skoler. Skolerne indeholdt hver to normalklasselokaler og en gymnastiksal i tagetagen samt bolig for lærerpersonalet. Arkitekt var overbanemester Jensen fra Århus, som i disse år satte sit præg på skolebyggeriet flere steder i amtet (jvf. f. eks. Thorsager skole samt en tilbygning til Drastrup skole).

Sådan ser den i 1863 flyttede gamle skole ud i dag, hvor den bebos af enkefru Dora Nielsen
(Foto: Tove Schöttler)

Skolebillede fra omkring 1905 med lærer I. K. Rasmussen til venstre og lærer Johs. Jeppesen til højre øverst i billedet

Den gamle skole, der nedlagdes i 1863, blev nedbrudt og flyttet ca. 300 alen ud på marken (til Juulsgade), hvor den på lærer Juhls kraftige initiativ og med ham som forstander indrettedes til højskole - Djurslands første.

Auning højskole fik dog, trods stifterens begejstring, en kort levetid, idet den efter tre vintres forløb måtte indstille sin virksomhed.

Lærer I. K. Rasmussen blev førstelærer på »Søndre skole«, mens lærer Johannes Jeppesen blev leder af »Nordre skole«.

Om Johannes Jeppesen ved vi i øvrigt, at han var født 1882 på en landejendom i Selde i Salling. Han var enebarn og fik en opdragelse, der var præget af nøjsomhed, ærlighed og gudsfrygt. Han er dimitteret fra Jelling seminarium og var, inden han kom til Auning, en kortere tid ansat i Skjold. I 1918 flyttede han fra Auning og blev førstelærer i Give, hvor han var, indtil han i 1935 blev udnævnt til amtsskolekonsulent i Vejle amt.

Om forholdene i og omkring skolerne dengang har jeg i et brev fået fortalt følgende:

Fra rejsegildet i 1907 ved Auning nordre og Auning søndre skole, der blev bygget fuldstændig ens

»Vi havde på nordre skole et lille bibliotek, hvor vi kunne låne bøger med hjem. Fra øverste klasse måtte vi gå med på aftenskole, hvor vi kunne lære mange ting. Vi var 5 piger, der sad i fru Jeppesens spisestue og skar ud: smørebrædt, syasker, malkestole og amagerhylder o.s.v. Drengene var i børneværelset, hvor de lavede børster, koste og bandt bøger ind. Året efter kom mange gifte mænd med. De lavede kurve, kurvestole og borde, så de måtte tage skolestuen i brug med petroleumslamper. Efter at vi var konfirmeret kunne vi blive ved med at komme i skolerne (skiftevis nordre og søndre) til møder. Lærer Rasmussen havde den folkelige del, og han var en glimrende oplæser. Lærer Jeppesen tog sig af den kristelige del. En gang om måneden mødtes vi i forsamlingshuset til sanglege og kaffe, og lærerne fik oprettet en ungdomsförening under »De danske ungdomsföreninger«. En gang havde vi besög af en anden förening, og vi var på Gl. Estrup og se haven, og i slotsgården sang vi »Kongernes Konge«. Grevinden lukkede vinduet op og sagde: »Tak børn, tak børn«. Det var en stor nåde af Hendes Nåde«.

Det vil føre for vidt her at komme ind på navne og årstal for de forskellige lærere, der op gennem tiden har virket i skolerne omkring Gammel Estrup, men vil blot henvise til noget materiale, der er indsamlet og opbevaret på »Egnsarkivet« i Auning.

I egnsarkivet befinder sig ligeledes gamle skoleprotokoller fra de nu forlængst nedlagte skoler: Fausing, Drammelstrup, Liltved, Ring, Vester Alling samt Øster Alling.

Lidt om vandmøller.

AF SVEND NIELSEN

museumsinspektør

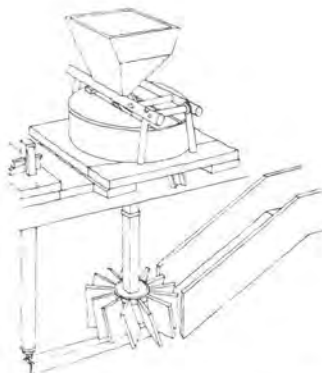
Rundt om i landet kan man mange steder se større eller mindre rester af gamle vandmøller, og enkelte af møllerne er blevet restaureret, så de atter kan drives rundt af vandet, men nogen egentlig ydnyttelse af denne alternative energikilde - vandkraften - er der ikke tale om. Vandmøllerne er og forbliver som de gamle vindmøller museumsgenstande, men rigtignok museumsgenstande, der på en ganske særlig fængslende og umiddelbar måde kan berette om kulturhistorie og teknisk udvikling.

De fleste har vel den opfattelse, at alle vandmøller, var kornmøller, og at de stort set var ens allesammen, men dette er slet ikke tilfældet.

Den simpleste og ældste form for vandmølle er skvatmøllen, der blev kendt i Grækenland o. 85 f.v.t., og som endnu kan ses i brug i mere afsides egne af verden. Skvatmøller har ikke nogen stor effekt, men de kræver til gengæld også kun lidt vand, og de kan derfor anbringes ved næsten enhver bæk, og de kan undertiden ligge ganske nær hverandre, så vandet udnyttes flere gange. Der skal helst være et vist fald på vandløbet, men i mangel heraf kan man klare sig med et system af vandrender eller med en mindre mølledæmning. En del af vandet ledes gennem en trærende hen til den ene side af det vandrette møllehjul. Skovlbladene skal - afhængig af vandets tilløbsvinkel - være mere eller mindre skråtstillede, og en vinkel på 45° giver mindst risiko for generende bagvande. Selve møllen er ganske lille og er som regel bygget i eller tværs over vandløbet. Skvatmøllerne er praktisk talt altid kornmøller, og kværnen er uden nogen form for udveksling direkte forbundet med den lodrette mølleaksel.

Møleværket

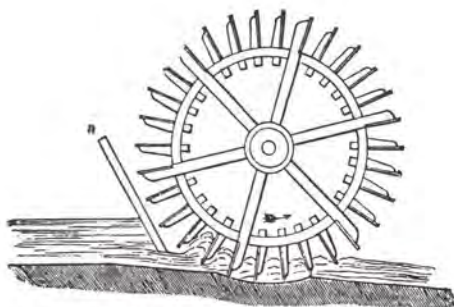
Kværnen

Efter frilandsmuseets vejleder.

Navnet skvatmølle eller skvatmølle hentyder til, at der kun skal ganske lidt vand til at drive en sådan mølle. Man kan også støde på det meget sigende udtryk plaskemølle, og man har også brugt betegnelsen græsmølle eller vintermølle om skvatmøller, der kun havde ret til at opstemme vandet i vintertiden.

Det er lidt usikkert, hvornår skvatmøllerne er blevet kendt i Danmark, for der er kun udgravet ganske få mølleruiner. Formentlig er det sket en gang i jernalderen. En mølle nævnes første gang 1135, og det var sandsynligvis en skvatmølle. Det samme må gælde en del af de møller, der omtales i kong Valdemars jordebog og i landskabslovene, og Valdemar Atterdag må i hvert fald også have tænkt på skvatmøller, da han udtalte, at i hans rige måtte ikke en å og ikke en bæk løbe i havet uden først at have gjort nytte. Senere fik statsmagten dog et andet syn på de små skvatmøller, der var enkeltmandsmøller. De større vandmøller med lodret møllehjul havde langt større kapacitet og kunne bære en vis beskatning. Derfor blev de favoriseret med eneretsbevillinger (møllevang), og til sidst blev skvatmøllerne o. 1580 helt forbudt, men det forhindrede dog ikke, at mange fortsat havde en skvatmølle godt gemt af vejen i en skov eller lignende steder.

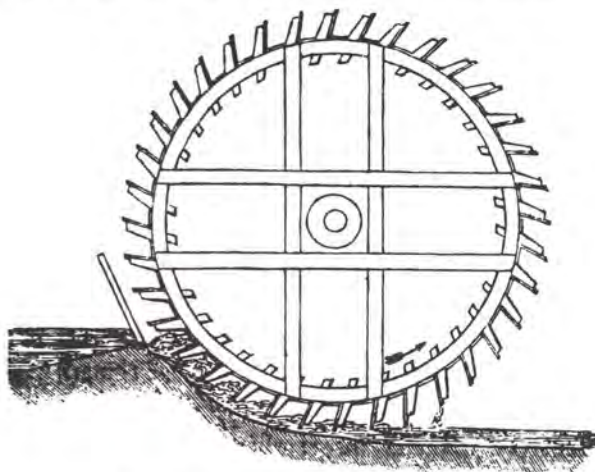
De større vandmøller, der udkonkurrerede skvatmøllerne stammer fra Romerriget. O. år 20 f.v.t. opfandt Vitruvius strømhjulet (også kaldet Vitruviushjul), det simple lodretgående vandhjul, hvor det strømmende vand kun påvirker de nederste plane skovblade. Denne type vandhjul

Strømhjul, skematisk (Efter J. Witckens)

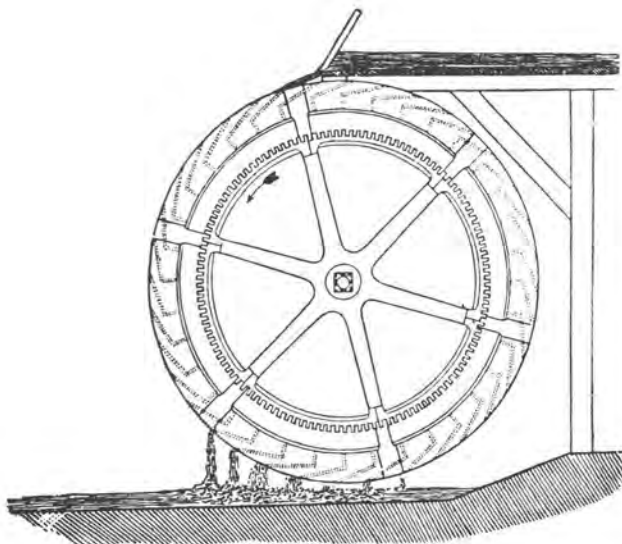
kræver hverken opstemning eller nogen særlig form for tilledning, og den er velegnet til floder med ringe fald, men virkningsgraden er kun 10% eller derunder, så for at opnå en rimelig effekt skal hjulet helst have en meget stor diameter.

Det simple strømhjul blev i de følgende århundreder videreudviklet til egentlige underfaldshjul, der kræver en vis mindre opstemning af strømmen, men som til gengæld også har en lidt større effekt.

Underfaldshjul, skematisk (Efter J. Witckens)

Det store fremskridt skete dog først o. 800 med opfindelsen af overfaldshjulet. Dette hjul har kasseformede skovle, og vandet ledes gennem en rende ind over hjulet, hvorved man ikke alene udnytter vandets tryk, men også vægten af vandet i skovlene. Der kræves imidlertid en betydelig

Overfaldshjul, skematisk (Efter J. Wilckens)

opstemning med dæmning, stemmewærk, tilløbsrende, omløb o.s.v., alt i alt et temmelig kostbart anlæg, men til gengæld kan man opnå en langt højere virkningsgrad - helt op til 70%.

Både underfalds- og overfaldsmøller blev efterhånden almindelige i hele Europa, og som følge af deres større kapacitet, og da de var ret kostbare at anlægge og vedligeholde, fik de næsten alle karakter af erhverdsmøller i modsætning til skvatmøllerne, der hovedsagelig var enkeltmandsmøller. En konkurrent til vandmøllerne opstod i vindmøllerne, der kom til Europa o. 1100 og til Danmark i slutningen af 14. årh., men bortset fra Holland og lignende steder, hvor særlige forhold gjorde sig gældende, kom vindmøllerne dog først sent til at spille nogen større rolle. I Danmark var vandmøllerne således langt almindeligere end vindmøller indtil mølle-næringens frigivelse i 1862. Så rejste der sig til gengæld en hel hær af vindmøller, men deres glansperiode varede kun ca. 60 år. I dag er kun et par enkelte af de gamle vindmøller i brug - og det er mest for reklamens skyld.

De første vandmøller med lodretgående drivhjul har formentlig været kornmøller ligesom skvatmøllerne, men medens skvatmøllerne er direkte

forbundet med kværnen, kræver de store møller med den vandrette mølleaksel en udveksling for at kunne drive en kværn. Derved bliver de to funktioner adskilt, og selve vandmøllen er i sig selv en kraftmaskine, der driver kværnen. Dette gjorde det nærliggende også at lade vandhjulet drive andre maskiner, og der udvikledes med tiden mange forskellige former for vandmøller, der enten betegnedes ud fra det arbejde, de udførte såsom bore-, hammer-, karte-, polere-, sav-, slibe-, stampe-, valke-, og valsemøller, eller de kunne betegnes ud fra de materialer, de forarbejdede som f. eks. ben-, bark-, gryn-, hør-, jern-, klæde-, kobber-, korn-, krudt-, krydderi-, mel-, olie-, eller papirmøller. Nogle møller var små, andre store, og nogle udviklede sig til hele fabriksanlæg, hvor eet eller to vandhjul drev mange forskellige maskiner.

De fleste af de anførte møllebetegnelser er umiddelbart forståelige, men en enkelt af typerne, stampemøllen, bør måske forklares lidt nærmere. Det er sådan set en form for hammermølle, idet en vandret aksel ved hjælp af nogle tappe løfter et antal svære, lodrette stokke (stamperne), der så efter tur falder ned som rambukke. Denne fremgangsmåde bruges til knusning af forskellige materialer som f. eks. ben og bark, der vanskeligt lader sig formale af kværnsten, men stampemøller har dog først og fremmest været brugt ved tilberedning af skind og læder og til valkning af klæde. Valkning er en ret hårdhændet mekanisk og kemisk behandling af uldent stof, hvorved dette krymper og sammenfiltes, så det bliver tættere og stærkere. Til dette specielle formål udvikledes i slutningen af 1700-årene en forbedret stampemølle, valkemøllen, der både var mere effektiv og mere skånsom med tøjet.

Vandmøller har som nævnt været almindelige i Danmark, og der har også eksisteret adskillige i Sønderhald-området. I Trap: »Danmark« nævnes foruden Volk Mølle (der kendes fra 1579) Stampen og Gl. Estrup Møllegård. Endvidere oplyses, at der i Ø. Alling endnu skal være spor af en dæmning fra en vandmølle, der blev nedlagt o. 1650, og endelig omtales Esserbæk Møllested (1664) og Årslev Mølle (1579), der begge må formodes at have været vandmøller.

Herefter rejser sig det spørgsmål, om der muligvis har været endnu flere vandmøller i området. Det kan faktisk meget vel være tilfældet, men så vidt jeg ved, har ingen endnu undersøgt dette nærmere, så her ligger altså en opgave, der bare venter på at blive taget op.

Der kan imidlertid ikke gives nogen patentopskrift for en eventuel eftersøgning af forsvundne møller. Det vil være nødvendigt at kombinere flere forskellige fremgangsmåder. Nutidig mundtlig tradition, ældre optegnede beretninger (f. eks. Tang Kristensen) og relevant topografisk litteratur og memoirelitteratur kan give visse fingerpeg. Stednavne, marknavne, ældre kort - og for den sags skyld også nye kort i stor målestok - og især matrikelskort kan give vigtige holdepunkter, og med lidt held kan man finde konkrete oplysninger i ældre matrikler, markbøger, modelbøger, tingbøger og evt. også andre steder. Desuden kan de arkivalske oplysninger udbygges og suppleres ved arkæologiske undersøgelser. Her vil der dog normalt ikke blive tale om egentlige udgravninger, men først og fremmest om overfladearkæologi. Men lidt øvelse kan man træne sig op til i landskabet at fornemme, hvad der er naturligt, og hvad der er menneskeskabt, og det vil, når det gælder vandmøller, sige, at der ved bække og åer er gode chancer for at finde rester af mølledæmninger.

I Hesede skov på Sjælland foretog amatørarkæologen Svend Dyhre Rasmussen for nogle år siden en eftersøgning af forsvundne møller. Man havde i forvejen kun kendskab til ganske få vandmøller i skoven, men ved at gå ud fra moderne kort (målebordsblade) og derefter gennemtrave skoven langs alle vandløb fandt han rester af en helt utrolig mængde anlæg - op til 20 pr. kvadratkilometer - hvoraf de fleste må antages at være rester af skvatmøller. De har dog næppe alle eksisteret samtidigt. Sansynligvis strækker de sig over mange århundreder, men en nærmere datering kan kun ske ved at foretage større eller mindre udgravninger. Dette var også hensigten i Hesede, men desværre døde Dyhre Rasmussen, inden undersøgelserne var afsluttet, så arbejdet er nu indstillet indtil videre.

Men denne undersøgelse in mente skulle det være sært, om ikke der også i Sønderhald-området skulle findes rester af nedlagte vandmøller. Udfordringen er der. Hvem tager den op?

Mystiske ildebrænde i Årslev.

AF ELSE PEDERSEN

husmoder, Hørning (tidl. Uggelhuse).

Den 16. juni 1886 kunne man i Randers Dagblad læse følgende:

»Ildløs: I Onsdags Nat omtrent Kl. 1½ opkom der Ild i Jørgen Christiansens Gaard i Aarslev og denne tilligemed Naboen Nicolai Jensens Gaard nedbrændte. Jørgen Christiansen og hans Folk maatte springe ud af Huset i det blotte Linned, og han tilligemed en af tjenestepigerne blev noget forbrændt. Alle hans Køer indebrændte. Nicolai Jensen fik alle sine Kreature og nogle Ejendele reddede. Aarsagen til Ildens opkomst Kjendes ikke.«

De to omtalte gårde lå midt i Årslev by, hvor der i dag er tømrerværksted og forsamlingshus. Jørgen Christiansens gård (matr. nr. 4) bestod af 4 længer. Mod nord stuehuset på 16 fag, der indeholdt 4 stuer, førstue med opgang til loftet, køkken, ølkammer og bryggers med en bageovn af ler. Mod øst en længe på 15 fag, til hestestald, karlekammer, vognport og færehus. Mod syd kostalden på 12 fag, her var også tørvehus. Mod vest laden på 12 fag. Alt var opført i bindingsværk med klinede vægge og stråtag.

Landevejen igennem Årslev til Clausholm førte lige forbi den sydlige ende af laden, umiddelbart om ved denne og langs med kostalden, der lå nord for vejen. Fra landevejen førte en smal smøge på omtrent 1 alens (ca. 63 cm.) bredde, ind i gården imellem laden og kostalden, og straks indenfor i gården var der en dør ind i laden.

Landsbybrand fra tiden omkring brandene i Årslev

Nicolai Jensens gård (matr. nr. 8) lå i en afstand af 3 alen nordvest for Jørgen Christiansens stuehus. Nordvest for Nicolai Jensens gård lå sognegodet Søren Andersens gård (matr. nr. 14) og præstegården.

Der blev efter branden foretaget flere politiretsforhør, og disse fortæller følgende om ildebranden og dens eventuelle årsag:

Jørgen Christiansen og hans husstand, der bestod af hustruen Maren Kirstine Bjerregaard, deres 4 børn, 2 tjenestepiger, 1 karl og 1 dreng, var alle gået i seng henad klokken 10 eller 11 om aftenen. Jørgen Christiansen havde, som han plejede lige før sengetid, stået uden for sin gård og røget en pipe tobak. Han gik ind ved 10 tiden, da var hans hustru ved at gå i seng, men de talte ikke sammen, endskøndt deres senge stod tæt sammen kun med en smal gang imellem.

Maren Kirstine sov uroligt på grund af sorg over, at der var død et lille barn på 1 år for dem den 13 juni, - det lå lig i overstuen, men var endnu ikke kommet i kiste. Hun vågnede kl. 12 og stod op for at lade sit vand,

hun gik ind i folkestuen for at se, hvad klokken var og for at se til drengen, som sov i en slagseng derinde. Alt var roligt, og manden sov, - hun gik da i seng igen og faldt i søvn.

Senere på natten vågnede de begge ved et stort brag, og konen sagde, idet manden rejste sig: »Det var et slemt tordenskrald«. Han stod op og gik hen til sovekammervinduet for at se ud, der var imidlertid helt mørkt, formodentlig på grund af røgen der slog forbi. Han gik hen til døren ind til folkestuen, den stod på klem og åbnede den nu helt og så da, at hele den sydlige ende af laden brændte. Der var ild i taget helt ned til tagskæget. Han sagde da: »Ja, det er værre end tordenvejr, der er ild i gården.« Konen sprang ud af sengen og fik børnene op, hun tog selv det ene på 5 år, medens en større pige på 9 år, tog det mindste barn på 3 år. De bar dem ud gennem folkestuen, hvor manden tog drengen på 7 år, og gennem bryggerset ud i haven, - alle i det blotte linned. Da de gik gennem bryggerset, kaldte manden på pigerne, Karen Margrethe Jensen og Ane Bolette Marie Nielsen, der begge sov i samme seng i pigekammeret, hvorfra der var udgang til bryggerset. Ane Bolette vågnede straks og kaldte på Karen Margrethe og fortalte hende, at der var ild i gården. De sprang op og fik i farten kun tid til at tage et skørt og en trøje på, hvorefter de løb ud i haven. Jørgen Christiansen løb over til hestestalden, og kaldte på karlen Johan Møller Christensen og drengen Peter, de sov i karlekammeret i hver sin seng.

Ilden havde nu fat i hele ladelængen, men endnu ikke i kostalden, så han råbte til karlen og drengen, at de skulle forsøge at redde køerne, drengen fik også nogle slået løs, men taget skred, før han fik dem ud.

Da Jørgen Christiansen kom om i haven igen, klagede hans hustru over det lille barnelig, som lå i overstuen, og han løb da ind af bryggersdøren gennem folkestuen for at redde liget ud; men da han lukkede døren op til forstuen, brændte det også her, og forsøget måtte opgives. Formodentlig er ilden kommet så hurtigt der, fordi vinduerne sprang af varmen og en del klæder, som hang indenfor, derved er fænget. Han måtte lade liget indebrænde og bare forsøge at redde ca. 40 kr., han havde liggende i et skab i sovekammeret. Han løb derind og fik fat i dem ligesom sine adkomstdokumenter, som ligeledes lå i skabet.

Da han kom ud i bryggerset, hørte han, at der var nogen inde i pigekammeret, han spurgte hvem det var, og der blev svaret Bolette, hun var løbet ind for at redde noget af sit tøj. I det samme skred taget ned foran bryggersdøren, som stod åben, og den blev helt fyldt med brændende strå, hvorfor Jørgen Christiansen i sin fortvivelse besluttede at krybe ind i bageovnen; men pigen, der kom ud i det samme, sagde: »Der må du ikke blive.« Hun brød derefter ud af bryggersvinduet øst for døren, hun måtte da slippe tøjet, som hun havde prøvet på at redde, hun kom også over det brændende tag, men blev derved så forbrændt, at hun måtte køres hjem til sine forældre på »Hedegaard«.

Jørgen Christiansen var imidlertid ved at kvæles af røg, så han besluttede sig nu til, at han ville forsøge at komme ud. Skønt han var så mat, at han måtte støtte sig til væggen, gik han over det brændende tag ud af bryggersdøren; men han kunne kun bevæge sig langsomt, og blev derved så slemt forbrændt, at han var sengeliggende lang tid derefter.

Hustruen Karen Kirstine turde ikke forlade børnene, for at redde noget ud. Hun havde 60 kr. liggende i overstuen, dem havde hun sparet sammen, gennem lang tid til en rejse til København. Dette vidste hendes mand intet om og de brændte tilligemed børnenes sparebøsser, der ligeledes stod i overstuen, de indeholdt ialt 20 kr.

Karlen Johan Møller havde hørt sin husbond klage sig og løb derfor fra haven ind i gården, hvor han så Jørgen Christiansen løbe omkring i stuehuset; men han kunne ikke udholde det for varme, hvorfor han løb om i haven igen, hvor hans husbond og pigen lidt efter kom ud.

Ingen kunne sige noget om, hvordan ilden var opstået, men den måtte være begyndt i ladens sydlige ende, hvor der var et par gulve stoppede med rughalm. I laden var der ingen, der havde noget at gøre, for hestene var på græs, og den halm de skulle bruge, tog de af et hæs, der stod i gården.

Hos Nicolai Jensen var konen Ane Kirstine Sørensen vågnet. Om det var tilfældigt eller ved brandskæret vidste hun ikke, hun kaldte på manden, og da han vågnede, fløj gnisterne forbi vinduerne, - der var ild i Jørgen

Christiansens gård. Datteren sov i samme stue som forældrene, og tjenestestedrengen sov i et andet kammer i stuehuset. Nicolai Jensen fik reddet et pengebeløb, han havde liggende, og derefter fik de hestene og kreaturene ud samt noget af deres indbo. Ilden fængede snart stuehuset, og det varede ikke længe, førend der var ild i alle gårdens længer. Han havde ikke lejlighed til at se nærmere efter, hvor ilden var opstået i naboens gård, da han havde nok at gøre med at redde.

Samme nat var der en mand ved navn Jens Jensen på landevejen fra Randers til Århus, han var tilfods, da han hverken havde penge eller arbejde.

Han havde om aftenen været på Kristensens bevertning i Randers, og da denne lukkede kl. 11, var han gået op på Skovbakken, hvorfra han gik, da kl. slog 12 og begav sig straks ud af landevejen til Århus. Da han var kommet et stykke ud af vejen, havde han sat sig ned for at tænde sin pibe. Der faldt han i søvn, og hvorlænge han sov, vidste han ikke, da han ingen ur havde.

Da han vågnede, begav han sig videre. Ved Bekholms Teglværk så han ild til venstre, ganske ubetydeligt; men da han kom op til Karlsrunder Skov, kunne han se, at det var en større ildebrand. Han blev nysgerrig og bestemte sig for at gå til brandstedet, og han gik derfor til venstre ned ved skovdiget, fulgte først en sti og derpå en vej et stykke, indtil han kom til en større gård, hvor der var en vindmølle og en udtørret dam. Her så han en karl på vej ud i marken til nogle heste, som stod der. Han gik nu tværs over markerne lige hen mod brandstedet. Han nåede til byen, hvor han mødte et ridende bud, som var blevet afsendt til Randers med melding om branden. Da Jens Jensen kom hen til brandstedet, var de 2 gårde næsten nedbrændte, taget var skredet, og der var kun ild i nogle stolper og noget hø. Da var kl. henad 4, og ca. 50 mand var tilstede.

Da han havde været der et stykke tid, så han at nogle papirer blive reddet ud af skorstenen, hvor manden havde gemt dem. Han mødte brandfogeden, da han gik op til sprøjten, der stod nord for den første gård.

Han blev ved brandstedet et par timer, hvorpå han gik hen på kroen og fik en kop kaffe. Det faldt ham nu ind, at han måske på grund af branden

kunne få arbejde der, og han fortalte kromanden, hvem han var, og at han var tømrer og bad ham spørge den brandlidte Jørgen Christiansen, som lå til sengs i kroen på grund af sine forbrændinger, om han ville gøre akkord med ham om at bygge gården op påny. Herpå fik han ikke noget videre svar.

Han gik nu tilbage til Randers, hvor han var ved 8 tiden om morgenen. Her besluttede han at gå til snedker Klysner for om han ved hans hjælp kunne få arbejde med opbygning af de brændte gårde. Han fortalte Klysner om sin ide, og de blev enige om at tage til Årslev om eftermiddagen sammen med murer Schmidt. Da de kom derud, var imidlertid tømrerhandler Vestergaard og smed Julius der samt håndværkere fra byen, så de mærkede straks, at de ikke kunne få arbejdet. Det var Jens Jensen imidlertid ikke så ked af, for han havde, før de kørte, fået besked fra Skandia, hvor han før havde arbejdet, at der atter var arbejde til ham.

Men i Årslev havde man nu fattet mistanke til den fremmede person, der var mødt op ved branden, og som var så emsig for at få arbejde med opbygningen af de nedbrændte gårde.

Mistanken blev rapporteret politibetjent Pedersen fra Krstrup, og den 28. juni fik Jens Jensen bud om at møde på tinghuset til forhør i sagen.

Under forhøret blev det alvorligt foreholdt ham, at brandfogeden i Årslev, hr. Rømler, havde set ham opholde sig ved brandstedet, da han selv kom dertil en halv snes minutter efter ildens udbrud, så det var umuligt for den mistænkte, at han skulle have opdaget ilden fra Bekholm, da der herfra var mindst en times gang til Årslev.

Man fandt Jens Jensens hele optræden besynderlig, og hans tilstedeværelse ved ildebranden samt uoverensstemmelsen imellem brandfogedens forklaring og hans egen om tiden, da han kom tilbrandstedet, forekom i høj grad mistænksom. Så derfor blev den mistænkte Jens Jensen indsat i varetægtsarrest.

Brandfogeden, hr. Rømler fra Elisaholt, havde forklaret, at han var blevet vækket af en karl kl. ca. 2 om natten. Han havde straks begivet sig til brandstedet, som lå en halv snes minutters gang fra Elisaholt. Da han

kom dertil var begge gårde omspændt af ild, taget var skredet, men spærrene stod endnu. Han havde, straks han kom, lagt mærke til en nogenlunde velklædt person med en paraply i hånden, som stod og så til. Efter sigende skulle han have været der nogen tid, da skolelæreren og posten havde set ham samtidig med, at sidstnævnte lige havde reddet en gris ud af Nicolai Jensens hus, og det må være sket, forinden taget skred.

Han forklarede endvidere, at sprøjten fra Hørning først var kommet en time efter, at han var kommet til stede, og omtrent samtidig blev det ridende bud sendt til Randers.

Hvis den mistænkte skulle have set ilden ved Bekholm, og havde passeret den vej han havde opgivet, måtte ilden være udbrudt før kl. 1, hvilket imidlertid ikke var tilfældet.

Men Jens Jensen fastholdt sin forklaring. Politibetjent Pedersen blev udsendt for at forhøre forskellige personer i Årslev og især skaffe sig oplysninger om, hvorvidt en karl, der den omtalte nat havde været ude at flytte heste, har set en mand gå forbi og til hvilken tid.

Man fandt frem til vedkommende karl, og han afgav forklaring, der stemte nøje overens med den af Jens Jensens angivne, at han hin morgen havde set en mand gå forbi, kl. var da ca. 3-3½, og ildebranden i fuld gang. Så herefter kunne den mistænkte ikke have været på brandstedet, da ilden opstod, men først 1½ time efter. Og da man ikke kunne tage noget afgørende hensyn til den erklæring, som brandfogeden og de under branden tilstedeværende folk havde angiveet, idet de under sådanne forhold ikke nøje mærkede sig tiden, da måtte det antages, at mistanken mod Jens Jensen var urigtig, og at den af ham afgivne forklaring derimod var rigtig. Han blev nu, efter at have siddet 12 dage i varetægtsarrest, frifundet.

Dommeren angav senere, at det kunne tænkes, at ilden var opstået fra vejfarende eller fra nogen, der havde søgt natkvarter i laden, da døren herind kun var lukket med en krog udvendig. Han bemærkede også, at der, såvel igennem politibetjent Petersen som på andre måder i den længere tid, der nu var gået siden branden, var anstillet forskellige efterforsk-

ninger for at komme til kundskab om ildens opkomst; men der var ikke fremkommen nogen antydning i så henseende.

Den 28. september 1886 blev der efter en skrivelse fra Randers Amt ikke funden anledning til at foretage videre i sagen, som hermed sluttede.

Jørgen Christensen, som havde sin gård forsikret for 10.180 kr., fik tilkendt en erstatning på 10.048 kr., løsoret havde han forsikret for 18.960 kr., og fik her tilkendt 7.187 kr.

Nicolai Jensen havde derimod kun gården forsikret for 3690 kr., og han blev tilkendt en erstatning af 3678 kr. løsoret havde han forsikret for 7066 kr. og blev tilkendt en erstatning af 1935 kr.

Jørgen Christiansen og hans hustru Maren Kirstine Bjerregaards fremtidige liv fik en trist skæbne.

Efter branden boede de, imedens deres gård (Isagergård) blev opbygget påny, til leje i et hus i Årslev (matr. nr. 36), hvor der endvidere boede tre andre familier. Det var et langt, smalt hus, delt i tre lejligheder, opført af bindingsværk og med stråtag.

Men året efter at deres gård var brændt, nemlig den 12. april, natten til 2. påskedag i 1887, nedbrændte også dette hus. De havde efter branden det foregående år købt mange nye ting, og alt dette tilligemed de andre beboeres ejendele indebrændte.

Omkring 1890 solgte de gården og flyttede til Randers, hvor manden blev jordbruger på »Lergravsfaldene«.

Her dør han, den 20. maj 1891 i en alder af kun 58 år af lungeblødning og lungelidelse. Han bliver efter eget ønske begravet på kirkegården i Årslev.

Enken flytter efter mandens død til fattighuset i Årslev, hvor hun, som fattiglem den 10. juli 1900 hænger sig i sengestolpen på sit værelse, 51 år gammel. Hun bliver med politiets tilladelse begravet den 14. juli på Årslev kirkegård.

Hverdag og fest i Uggelhuse i midten af forrige århundrede.

Af LISE ANDERSEN

Stud. mag., museumsmedhjælper, Kulturhistorisk Museum, Randers.

Når man vil prøve at sætte sig ind i, hvordan et bestemt landsbysamfund var i fortiden, er der forskellige kilder man kan øse af. Det mest nærliggende er naturligvis allerede publicerede skrifter; men her vil man ofte komme til kort. Det gælder også for landsbyen Uggelhuses vedkommende. Uggelhuse har aldrig før haft nogen lokalhistorikers bevågenhed. Dette er dog kun tilnærmelsesvis rigtigt, for vi ved at mange beboere i Uggelhuse, der nu er døde, havde stor interesse for det lille samfunds historie og gemte på en stor skat af sagn og traditioner om byen. Desværre blev disse historier ikke skrevet ned, og de er i dag for størstedelens vedkommende gået tabt.

De kilder man derfor må ty til, er arkivalier som kirkebøger, folketællingslister, skifteprotokoller etc. Jeg vil ikke nægte at disse arkivalier har stor interesse - men de er og bliver dog udtryk for embedsmandsstandens vurdering af tingenes tilstand. Her finder vi præsters, skolelæreres, og dommeres udsagn - men meget lidt om hvordan almuen tænkte og handlede.

Det er derfor af meget stor betydning at »Dansk Folkemindesamling« i København har indsamlet og bevarer de notater, som folkemindesamlere gennem tiden har gjort sig, når de rejste rundt i landet og fik folk til at øse af den skat af sagn og traditioner, der førhen var så almindelig hos jævne folk.

Angående Uggelhuse eksisterer der således nogle optegnelser foretaget af Kristian Hald i 1924. Meddelelsen var Ane Mette Ravn, født Poulsdatter. Ane Mette blev født den 3. oktober 1831 i Uggelhuse som datter af Poul Sørensen og Maren Jensdatter, der var blevet gift i Krogsbæk kirke 5. april 1825. Ane Mette blev hjemmedøbt 26. oktober 1831 og blev fremstillet i kirken d. 26. december samme år. Foråret 1846 blev hun konfirmeret i Esserbæk kirke, og hun fik karakterene »god« for kundskaber og »mg« for opførsel. Den 22. maj 1866 blev Ane Mette gift første gang. Hendes mand var den 44-årige enkemand Mikkil Nielsen, som var gård-ejer i Karlby i Krogsbæk sogn. Hertil flyttede Ane Mette. 1½ år senere den 27. september 1867 døde Mikkil Nielsen. Parret fik en datter Mikkeline Kirstine. Hun fødtes først efter faderens død, nemlig den 21. januar 1868. Ane Mette indgik sit andet ægteskab den 19. november 1869 i Krogsbæk kirke med ungkarl Jens Jensen Ravn, der var født 2. juli 1842. I dette ægteskab kom der tre børn, der alle blev født i Krogsbæk sogn.

Ane Mette boede altså i Uggelhuse fra sin fødsel 1831 til sit første ægteskab i 1866, og hendes beskrivelser af byen må stamme fra omkring denne periode. Enkelte oplysninger kan være ældre - evt. noget hun har hørt fra forældre eller bedsteforældre, der alle var hjemmehørende i Uggelhuse. Andet kan være yngre, idet vi må formode at Ane Mette, efter hun flyttede til Karlby, fastholdt forbindelsen med Uggelhuse - i hvert tilfælde så længe forældrene var i live.

Som gammel kone flyttede Ane Mette Ravn til en datter og svigersøn i Karlby. Her besøgte K. Hald den dengang 93-årige Ane Mette.

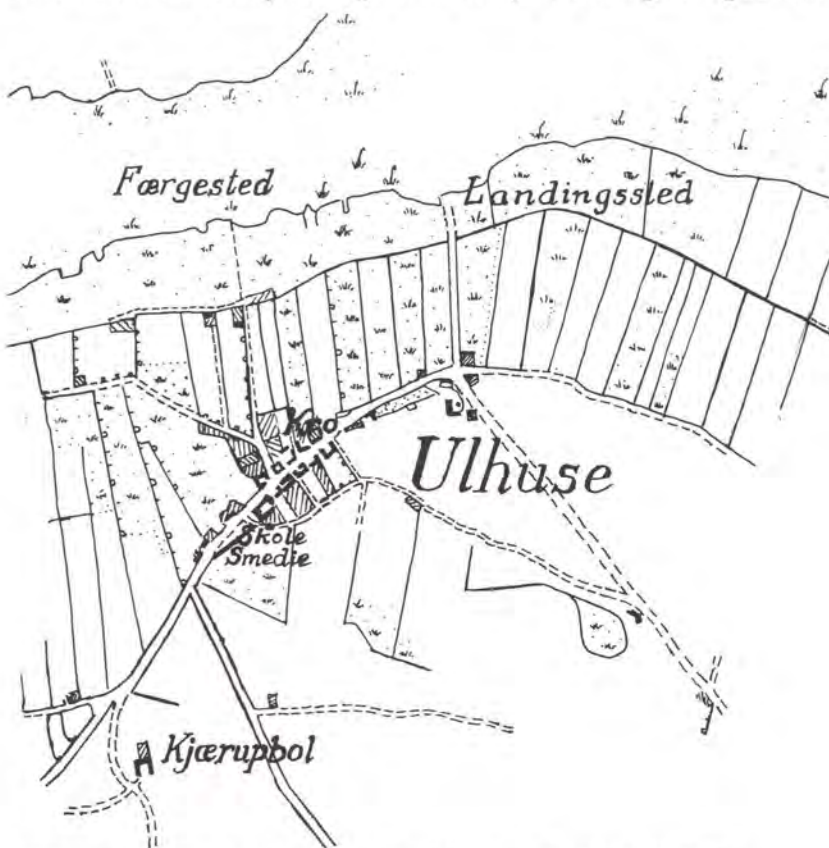
Halds optegnelser samt kirkebøger for Virring sogn, folketællingslister og skifteprotokoller danner udgangspunktet for den følgende fremstilling af samfundsforhold i Uggelhuse omkring 1830-1860. Jeg vil gerne takke Dansk Folkemindesamling ved Else Ransy samt Landsarkivet for Nørrejylland ved Jens Holmgård for venlig assistance.

Hvis vi forestiller os, at vi i Ane Mettes barndom kommer rejsende, til Uggelhuse vestfra, vil den første beboelse vi kommer til være Kierup Boel. Vi ved at gården har ligget på stedet siden 1579 - måske er den endda ældre. Kierup Boel var oprindelig en »enestegård«, d.v.s. en gård, der allerede i fællesskabets tid, før udskiftningen, lå uden for landsbyen og havde sin jord for sig selv. Gården blev nedrevet i 1930'erne og i dag står kun en enkelt af landbrugsbygningerne tilbage af det, der engang var en

trelænget bindingsværksgård. Men lad os vende tilbage til 1830'erne og kigge indenfor i gården, der dengang var en af de rigeste om ikke den rigeste i byen.

Husbond på gården var den kun 30-årige Niels Madsen Smed. Han og hans kone Ane Jensdatter (33 år) havde tre børn: tvillingerne Jens og Karen på 4 år og Nielsine på 1 år. Da børnene var så små og ikke kunne hjælpe i arbejdet, var det nødvendigt med forholdsvis meget fremmed hjælp: en tjenestepige (Maren Jensdatter 20 år) og en tjenestekarl (Christian Lauritsen 23 år). Derudover boede i gården en daglejer Chresten Madsen (45 år), dennes kone Karen og deres 10-årige søn Mads. I alt altså 6 voksne og 4 børn.

Vi fortsætter fra Kierup Boel og ind i selve byen, hvor 8 gårde og 22 huse

Forseg på rekonstruktion af situationen ca. 1850, på baggrund af 2 kort fra henh. 1791 og 1878

Olielampe som den brugtes, før petroleumslampen holdt sit indtog

lå tagskæg ved tagskæg. Disse 30 boliger rummede ialt 183 personer, der udgjorde byens befolkning.

Hvis vi vælger at kigge ind i et typisk hjem - f. eks. Ane Mettes barndomshjem, må vi søge ind i et husmandssted. Jeg ved ikke hvor i byen Ane Mette boede, men vi kan med rimelighed antage at huset må have set ud som de fleste jævne husmandssteder i Uggelhuse på den tid. Huse-
ne bestod af en lille forgang, en stue og et køkken med åben skorsten, der endte i en tragt over ildstedet, der var husets eneste varmekilde. Herud-
over havde de fleste et »nøs« til en ko eller julegris og nogle får. Bygning-
erne var i bindingsværk eller tegl og tækket med rør fra fjorden. Til belys-
ning brugtes »sivlamper«. En sivlampe var en hængelampe af jern med
dobbelt skål til olie. Den kaldtes »sivlampe« fordi der brugtes sivmarv til
væge. En sådan lampe (Museums nr. r2524) indkom i 1892 til Randers
Museum og blev dengang betegnet som »gammeldags«. I Ane Mettes
barndom var den dog almindelig i alle hjem i Uggelhuse. I 1834 boede
de hos Ane Mette 4 voksne og 4 børn: faderen Poul Sørensen (36 år),
moderen Maren Jensdatter (35 år) med børnene Poul (9 år), Jens (7 år),
Ane Mette (3 år) og Karen Kirstine (1 år). Til hjælp havde de tjenestepi-
gen Bodil, der var 31 år og ugift. Som det dengang var almindeligt boede
den gamle bedstefar hos sin søn og dennes familie. Bedstefaderen Søren

Andersen var dengang 75 år og i forhold til gennemsnitslevealderen på knap 40 år, en meget gammel mand.

Bevæger vi os ind i et af de mest beskedne hjem - et fiskerhus, boede der her to familier. En ældre fisker og hans kone, der var barnløse, kunne give husly til en yngre fisker med kone og 5 børn på 7,6,4,2, og 1 år. At det stod slet til med økonomien forstås, da de fem børn måtte forsørges af sognet.

I Uggelhuse var der i 1834 et fattighus. Her boede tre kvinder og den enes to børn. Et typisk klientel for fattighusene var gamle mennesker uden voksne børn, der kunne forsørge dem og kvinder med børn født uden for ægteskab. Udover disse tre kvinder var to gamle koner indsat af sognet hos henholdsvis lodsøn og en fiskerfamilie. Ialt forsørgede sognet 7 børn og 5 voksne i Uggelhuse. Alligevel var der mange der led nød, og tiggeri var almindeligt. Ane Mette huskede: »Der gik næsten aldrig en dag, uden der kom tiggere. En gik rundt og spillede, en anden sang »for mel og gryn«, han havde to poser, den ene til melet og den anden til grynene. Ellers bad de i reglen kun om et stykke brød, men det hændte jo de fik en knald ost også. Lige over for os boede der nogle meget fattige folk. Manden hed Mogens Fies (Frits) og konen kaldte de Maren Fresses. De større børn blev sendt ud for at tigge brød, når de kom hjem blev posens indhold tømt ud i en dragkisteskuffe, rundt om den stod så børnene og spiste. Min bedstefar fortalte at Maren Fresses fik hans »udrødning« mod at stoppe hans hoser. Den spiste hun så sammen med de to største af børnene. De skulle gerne have en pægl brændevin til at søk det med, den kostede kun 4 skilling dengang.«

Lad os se på hvordan de mennesker vi ville møde på en tur gennem byen gik klædt. Ane Mette fortæller: »Karlene gik med røde luer og mændene med blå. De endte i en dusk, der faldt føroven. Om natten brugte min fader en rund lue, den var hvid med røde striber. Vi bandt selv det hele af uldgarn. Kanten på luerne skulle være flosset, men det var der kun enkelte, der forstod. Til stads gik de med høje, sorte hatte. Vesten var med »overspænd« d.v.s. med to rader knapper. Jeg var gammel inden de fik »enspænderveste«. Til stads brugte min fader sorte fløjlsbukser med spænder om knæene og lange hvide hoser. I Kastrup har jeg set en mand, hvis frakke nåede ham til hælene, men i almindelighed var de kortere. På fødderne havde man fedtstøvler, det var halvstøvler.« Om kvindetøjet

Vi har ingen billeder fra Uggelhusene, som der så ud før den store bybrand i 1896, men dette foto fra ca. 1903 giver måske alligevel en fornemmelse af det gamle landsbymiljø

førtalte Ane Mette intet, men det har nok været mere individuelt end mændenes.

Det økonomiske grundlag for Uggelhusenes 30 husstande var forskelligt. Kun på 4 af de 9 gårde kunne man leve af landbrug alene. De resterende 5 var fiskerbønder. 15 familier ernærede sig ved fiskeri alene. 4 husmænd levede af deres jordlod, noget fiskeri og andre småjobs. Af de mere specialiserede erhverv var der to lodser, en sømand på langfart, bysmeden, byhyrden og kromanden.

Kroen lå dengang midt i byen (ca. der, hvor slagter E. Andersen bor i dag). Kromanden i 1834 hed Hans Madsen. Bysmeden boede til leje i kroen. Vi ved ikke hvorfor, da der ellers var bolig i smeden. Måske er forklaringen at smeden på det tidspunkt var ungkarl.

For fiskerne var den vigtigste fangst skrubber og ål. Skrubberne blev tørrede, - de hang rundt omkring på husene. Den almindeligste føde var brød, ålesuppe og tørrede skrubber. En enlig kone i byen spandt garn, der specielt blev brugt til fiskenet. Dengang som nu havde fiskerne deres problemer at slås mod. I 1830-erne var problemet at fiskegårdene på det nærmeste spærrede fjorden for fiskeri. Af og til resulterede det i regulære kampe, der ofte endte i vandgang for fiskere eller fiskegårdejere. I løbet

af de næste 50 år tilspidsede problemet sig, og fiskerne mistede (fordi de var de socialt svage) de fiskepladser de i 400 år havde haft ret til. Dette er dog en helt anden historie.

Landbruget var endnu i 1830'erne præget af fællesskabets tid, og mange funktioner udførtes i fællesskab. Ifølge I. C. Hald pløjede man stadig med den gamle tunge hjulplov, hvor kun skæret var af jern. Andre steder i landet var man gået over til stålpløve, der kunne trækkes af to heste.

Markerne blev dyrket i vekseldrift. En mark blev dyrket i fire år og lå så brak i andre fire år. De marker, der lå brak, brugtes til at græsse dyrene på; ligesom dyrene også fik lov til at gå på stubmarkerne, når der var høstet af. Om høsten fortæller Ane Mette: »Det gjalt om, hvem der kunne blive først færdig med høsten. Det sidste neg kaldtes »den gamle«. Det blev pyntet og sat op på læsset. Når høsten var forbi havde vi en fridag til Randers. En marks penge kunne vi få med os. Vi skulle så gerne hen og køre i »kjærisælbaan« (karrusel). Det kostede 4 skilling. Når vi kom hjem, blev der holdt »fridagslegestue«. Den adskilte sig ikke fra de sædvanlige legestuer.«

Når et nyt arbejde skulle påbegyndes, sammenkaldte oldermændene de øvrige bymænd, og man blev enige om hvor og hvornår der skulle begyndes. Om oldermændene fortalte Ane Mette: »I Uggelhusene var der en oldermænd. Han sammenkaldte bymændene ved at slå på tromme. De mødtes enten på gaden eller hos oldermændene. Når der var ildebrand blev der kun slået med den ene stikke.«

Benævnelsen oldermænd er kendt fra de danske øer og fra Øst-Jylland. Ordets første led »older« er en form for »olt« d.v.s. gammel. Oldermænd nævnes ikke i landskabslovene, hvilket viser at han ikke - i den forstand vi kender ham - er særlig gammel som landsbyleder. Valget af oldermænd gik på omgang mellem bymændene. Det var et ret byrdefuldt erhverv, så han fungerede kun et eller to år ad gangen.

Blandt de dyr man havde dengang skal særlig nævnes køer og får. Dyrene gik ude det meste af året. Allerede sidst i marts kom de ud, og de kom ikke på stald igen før i november. Til at se efter dyrene havde man en byhyrde. Uggelhusenes byhyrde i 1834 hed Anders Andersen og var 70 år gammel. Byhyrder havde ord for at være et folkefærd for sig, - ikke mindst gik der historier om deres enorme dovenskab. Skal man tro beretninger fra den tid, bestilte hyrden ikke andet end at ligge på ryggen og stirre op i den åbne himmel og tygge på et græsstrå. Imens gik kreaturene

og gjorde sig til bedste på de marker, hyrden skulle forhindre dem i at komme ind på! Man sagde at »hyrdesved er helligt« - et andet udtryk for at hyrder aldrig bestilte så meget, at de kom til at svede af det.

Som allerede nævnt brugte oldermanden bytrommen til at sammenkalde folk med. Trommen siges at være en gammel regimentstromme, der blev hjembragt af tre unge mænd fra Uggelhuse, som deltog i krigen 1848. Det var meget almindeligt at sådanne udtjente trommer endte som bytrommer. Uggelhuses eksemplar bærer indskriften »Ogelhusene 1848«, men den er nok en del ældre. 1848 er sandsynligvis året den blev bytromme i. Hvad man har brugt til at sammenkalde folk med før den tid, vides ikke. Normalt brugtes enten horn eller tromme.

Som bymændene havde deres fællesskab, havde de unge karle og piger deres - ungdomslavet, der ledtes af gadebassen. Det var ham, der havde ansvaret for, at der var ordnede forhold ved ungdomslavets sammenkomster. Ane Mette fortæller herom: »Ved en legestue snappede de en karl og løftede ham op til loftet, så var han gadebasse. Han valgte så selv en gadeinde. Gadebassen gav hver pige et lam d.v.s. én der skulle ledsage dem ved fester og sammenkomster«. Ane Mette fortæller videre: »En gang om året var der pigelegestue hvor pigerne trakteredes med punch. Om aftenen skulle enhver have sit lam med hjem til spisning. Musikken kostede 8 skilling. Gildet 3 mark for hver. Ved legestuerne dansedes: holstenvals - rigtig vals - hamborg polka - trekant - sekstur og firtur«. At der kunne laves meget spas med uddelingen af gadelam kendes fra mange fortællinger, ikke mindst hvis gadinden var noget af en Kirsten-giftekniv.

Om børnenes liv ved vi, at de meget tidligt blev pålagt mindre arbejder i hjemmet, at skolegangen var sparsom og at de fleste ved konfirmationen (mange endda før) blev sendt ud at tjene. Om sin skolegang fortæller Ane Mette: »Når vi gik til skole, måtte vi pynte os ved lys, og når vi kom hjem var det også mørkt.« Dette forhold skyldtes at Ane Mette måtte gå i skole i Langkastrup eller Virring, da Uggelhuse endnu ikke havde sin egen skole. Iøvrigt har hun nok kun gået i skole om vinteren. Hun fortæller videre: »Forklaring, Historie og Katekismus skulle læres udenad. Til jul lærte vi desuden nogle salmer. Drengene fik tamp og pigerne fik ris. Sene-re holdt gårdene i Uggelhuse en lærer. Han gik rundt og fik sin kost i otte dage for hvert barn.« Den første lærer i Uggelhuse var murersvend og

huslærer Niels Madsen (f. 1795). Han gik rundt fra gård til gård som Ane Mette har beskrevet det. I tider, hvor der ikke var en huslærer til rådighed, gik børnene i skole uden for byen. Uggehusets første skole må være bygget mellem 1845 og 1860. Den brændte i 1904. Indtil den nye skole blev indviet, blev børnene undervist i forsamlingshuset (bygget 1892). Den nye skole fungerede fra 1905 til 1960.

Ud fra beskrivelsen af de sociale kår i Uggehuset i midten af forrige århundrede, tror jeg man vil forstå at hverdagen kunne være ret trælsum for småfolk. Des mere gik man op i årets festlige stunder. Der var to årlige begivenheder, der overskyggede alt andet. Den ene var julen, hvor karlene gik fra hus til hus og sang og ønskede en god jul. Hvert sted de kom, fik de et tilskud til den julefest de unge afholdt.

Måske endnu større forventning knyttede sig til fastelavnsfesten. Herom fortæller Ane Mette: »Om fastelavn red karlene ring. De havde høje hatte på, der var pyntet med bånd. Om aftenen blev der holdt gilde for de penge, der blev givet rundt om i gårdene. Kongen skulle »have gildet fri«, og fik et bånd om armen med en ring på. De bette slog katten af tønden - undertiden gjorde karlene det samme i stedet for at ride ring. Katten de brugte var i mange år vor gamle hankat. Den var vant til turen, men når

Uggehusets første skole ca. 1890 med lærer Anton Paulsen i vinduet til højre.

den slap ud, var den alligevel så vild, at den ikke kom for at få noget at drikke de første 2-3 dage. Ved gildet om aftenen sang man f. eks.:

Når jeg ta'r et glas i hånden
og en flask' med brændevin
altid søger je' efter »bånden«
til je' bli'r som et svin.«

En af de mest trælse perioder af året var dengang de mørke vintermåneder januar og februar. Før at adspredde sig havde man skikken »at have vejrr«. Ane Mette fortæller: »I Uggelhusene havde mændene vejrr i januar og kvinderne i februar«. Hvad vil det så sige at have vejrr? Fremgangsmåden ved denne skik, der er kendt fra Nordvest Sjælland, Samsø, Djursland og Ommier Syssel var, at manden i den første gård i landsbyen en bestemt dag i januar skulle stå for vejret, næste dag skulle manden i den næste gård stå for vejret o.s.v. Var der ikke dage nok i måneden, måtte de sidste dele en dag mellem sig, så én havde formiddagen og en anden eftermiddagen. Vejret på vejrdagen var udtryk for det sindelag vedkommende var i besiddelse af. Det gjalt derfor om at den, der stod for vejret, var i godt humør, så vejret kunne blive godt (lighedsmagi).

Overtro var i Uggelhuse som alle andre steder meget almindelig i forrige århundrede. Jeg vil slutte med at citere noget af det Ane Mette fortalte til Kristian Hald om overtro og magi:

VERTRO:

Når en ko kælvende, skulle der lægges en kniv eller saks i den første spand vand, den fik at drikke. Første gang den kom ud efter kælvningen skulle der sættes en kniv i døren.

DØDSVARSLER (færwasl).

Den vinter, min fader døde, rusked det i yderdøren hver nat og i begyndelsen løb vi jo derhen, men der var intet at se.

Da et af børnene døde, kom der en aften noget og pikkede på vinduerne.

I Uggelhusene er der et liglam, der viser sig for dem, som skal dø.

Det var dødsvarsel når musene skar et sjal eller lignende.

ELLEKÆLLINGER:

Når bæsterne kom hjem om aftenen skulle de lukkes ned i et kær, der var bevokset med elletræer. De fik en kløkke om halsen for at vi kunne finde dem. Vi børn turde ikke gå derned for ellekællingerne. De sagde de tog deres børn og lagde op i vore vugger. Disse børn kaldtes skiftinger(eller bytninger) - men jeg ved ikke om det passer. Da de ryddede op blandt elletræerne forsvandt de. Hver Valborg aften skulle vi sætte røndepinde over alle dørene, ellers gik ellekællingerne ind. Var vi ikke færdige med at grave i haven, skulle riven og spaden lægges over kors, ellers kom de og overtrampede den.

ONDE ØJNE:

En kone, der hed Ka' Axels kom engang og ville tigge halm, men fik ikke noget. Hun gik da ind i nødset og straks efter døde den bedste ko, da den blev trukket ud til kalven. »Du kunne have givet hende det halm«, sagde jeg til fader.

FORVANDLING M.M.:

Der var en kone i Uggelhusene, der kunne skabe sig om til en hare, så hun kunne lege med de »rigtige« harer.

En tredie, der boede på Ammelhede, sloges af og til med fanden, sagde de.

Selv om denne beskrivelse af Uggelhuse i hverdag og fest i midten af forrige århundrede kun kan vise glimt af den virkelighed byens knap 200 indbyggere levede i, håber jeg dog den giver et indtryk af hvordan disse menneskers liv formede sig i overensstemmelse med de økonomiske og sociale vilkår almuen havde på den tid.

LITTERATUR:

Hald, J. C.: »Bidrag til Kundskab om de danske Provindsers nærværende Tilstand i økonomisk Henseende - Andet stykke, Randers Amt.« Kjöbenhavn 1827

Hvidtfeldt, Johan (red.): »Håndbog for danske lokalhistorikere« Dansk historisk fællesforening 1952-56.

Jensen, Søren: »Randers i fortid og nutid« Trykt posthumt 1970.

Møller, J. S.: »Fester og højtider i gamle dage« bd. I+II 1929-1933.

Schmidt, August F.: »Byhyrder« København 1928.

Optegnelser fra D.F.S.: 1906/23; 1906/46; 1906/43.

Da man flyttede ligene i Assentoft.

Af EJNAR THUESEN JOHANSEN

bogtrykker, Auning

Efter megen diskussion og tvistigheder mellem Essenbæk sogneforstanderskab og greve Sceel til Gammel Estrup med Cultusministeriet som formidler indviedes den nye kirke i Assentoft den 28. november 1869.

På nøjagtig samme dato tre år senere - altså den 28. november 1872 indviedes den nye tilhørende kirkegård, et 3 tdr. land stort jordstykke indhegnet med stendige på alle sider. Der blev forinden søgt tilladelse til at flytte de i den senere tid på den gamle kirkegård begravede personer til den nye kirkegård. Tilladelsen blev givet mod, at flytningen foregik om natten og kun af de kister, som kunne holde til opgravning og transport.

Natten forinden selve handlingen var foretaget opgravning af kisterne, og gravene på den nye kirkegård var rede. Der blev stillet 36 hestetrukne køretøjer til rådighed af egnens landmænd for at føre de mange kister til de nye grave. I nattens mulm og mørke foregik så alt det praktiske med flytningen uden særlige gener og mystiske hændelser, og dagen efter foretoges den officielle indvielse af kirkegården ved en højtidelighed under medvirken af biskop Brammer, Århus, og sognepræsten, Alfred Hjalmar Elmquist. - Iflg. Rasmus Mariagers kendte bog fra 1937 »Essenbæk sogns historie« foregik flytningen uden nogen form for ceronomi. Dette må dog i nogen grad afkræftes, idet et programhefte om højtidelighed i anledning af indvielsen og ligenes flytning er kommet for dagen og afleveret i »Lokalhistorisk arkiv«. Dette originale hefte indeholder bl.a. flere til lejligheden forfattede sange på salmemelodier, og for at bekræfte denne for vor tid tilsyneladende makabre handling, bringer vi nedenstående et udpluk, direkte afløtograferet fra nævnte hefte. Selv om det selvfølgelig er trykt med den tids gotiske skrift, håber vi, at den stadigvæk er læselig for nutidens læsere:

Bed

Essenbek Kirkegaards
Indvielse

og

Eigenes Flytning

fra

den gamle til den nye Kirkegaard.

Den 28. November 1872.

H. Masmusens Bogtrykkeri, Randers.

Efter Ligenes Flytning.

Tone: Hvad kan os lemme til for Nød.

Farvel, Farvel fra Støvet's Land,
I dyrebare Kjære!
Gid I nu hos vor Frelsermand
Tilsammen monne være.
Gid I nu nyde Glæden fød,
Som Barnet paa sin Moders Skød, —
Saa Suk og Sorg er borte.

Tert Støv vi forðum satte ned
I Gravens kolde Gjemme
Med Veemod og med Kjærlighed
Vi aldrig kan det glemme,
Derfor da nu vor Kirke staaer
Omhegnet af en Kirkegaard
Vi Støvet kjærligt mindes.

Saa mens vi styre Gravens Ro
For Eder's Støv det kjære,
Vi unde det et andet Bo,
For nær det os maa være.
Mens did vi styre nu vor Gang
Kan liflig Kirkeklokketlang
Med os om Graven hygge.

Farvel, Farvel i Jesu Navn
Farvel, Farvel I Kjære,
Hvil Støv nu trygt i Gravens Favn,
Guds Fred nu med det være.
Og naar engang paa Herrens Bud
Tert Støv skal gaae af Graven ud,
Gud lad det stee med Glæde!

Ned Ligenes Flytning.

Tone: Jesus er mit Liv i Live.

Sagte, Sagte tad os sanke
Med det dyrebare Stov,
Stand's, o Suk og ret betænke,
Endt er Deres Levnetsløb; —
Naar hos Dig de nu har Hvile
Kan de kjærligt til os smile,
:: Glædes ved vi mindes Dem. ::

Klokke høit fra Templet's Linde
Fald nu ind med festlig Klang,
Ore vil vi deres Minde
Med en kjærlig Afstedssang.
Alting vel vor Herre gjører,
Selv er han her Togets Fører,
:: Altid er han Sine tro! ::

En gravhøj fra ældre bronzealder ved Koed.

AF NIELS AXEL BOAS

Et års arkæologisk beskæftigelsesprojekt for unge arbejdsledige i Midtdjurs kommune gennemførtes fra november 1978. Arbejdet iværksattes i samarbejde med Djurslands Museum, med undertegnende som faglig leder, en student samt fem unge fra kommunen (1).

Arbejdsopgaverne omfattede dels udgravning og dels pleje af fortidsminder. Mange af områdets monumentale fortidsminder trængte til pleje for at genetablere eller bevare deres seværdighed. I den nævnte periode er syv anlæg blevet soigneret, nemlig fire runddysser ved Fjeld Skov og Mårup, en langdyse ved Tøstrup og to bronzealderhøje »Baunchøjene« mellem Koed og Sundby. Udgravningsopgaverne har omfattet et lignende antal.

Ved Tøstrup Kirke undersøgtes en stærkt nedpløjet gravhøj. Den indeholdt et totalt forstyrret brændtbensbegravelse samt dele af et lerkar fra sen enkeltgravskultur ca. 2000 f. kr.

Omkring en gravhøj »Stevelhøj« sydøst for Horstved undersøgtes fire anlæg: En stenkiste fra jættestuetid ca. 3200 f. kr., indeholdende to tyndnakkede økser og fragmenter af tre lerkar. - Et udstrakt bopladslag fra yngre bronzealder ca. 600 f. kr. Laget indeholdt bl. a. 4 grove flækkesegl og var meget rigt på lerkarskår og lerklining fra husvægge. - En meterdyb lertagningsgrube fra tidligste jernalder ca. 400 f. kr. med dele af mindst 35 lerkar, heraf ca. halvdelen med bundhul (såkaldte ostekar). Et kar stod helt og intakt på grubens bund.

(Fig. 1) Højen før udgravning, set fra øst

Endelig undersøgtes tre dyrkede og overpløjede gravhøje mellem Koed og Sundby. De indgår i en gruppe på ialt 9 høje lidt vest for de ovenfor nævnte fredede og velbevarede »Baunchøje«.

Netop fordi det her drejede sig om et projekt af længere varighed, besluttedes i samarbejde med Fredningsstyrelsens Fortidsmindeforvaltning (også kaldet FFF) (2), at koncentrere undersøgelserne omkring en gruppe af overpløjede høje, hvis centrale gravanlæg måtte formodes at være truede. Dette gav samtidig mulighed for et indblik i lokal gravskik og anvendelse. Det er nemlig helt normalt, at en gravhøj har fundet anvendelse som gravsted i flere slægtsled eller perioder. Endnu er kun en af de tre høje færdigundersøgt og den alene skal derfor omtales nærmere.

Den noget udjævnede høj fremstod inden udgravningen som en markant, omtrent meterhøj forhøjning i terrænet. (Fig. 1) Der stilledes dog ingen særlige forventninger til dens indhold, idet undergrundsmateriale sås oppløjet overalt. Forventningerne mindskedes yderligere ved at læse i Nationalmuseets sognebeskrivelse for Koed sogn, hvor flg. stod at læse:

»Rest af Høj. - For eet halvt Åar siden stod her en større Høj bygt af Muld og med et større Topbrud; men nu er den udjevnet til en regelret Firkant med steenomsat Fod, og deroventpaa er atter paabegyndt en mindre Firkant, så Højen nu er firkantet og trappeformet. I den øverste

Firkant 7 Fod oppe i den fæste Fyld sees nu en lille kisteformet Grav med flad Overligger. Da Højen havde sin oprindelige Form maa Graven have været nær ved Højens østlige Sides Overflade. Gravens retning SSØ - NNV, Længden $2\frac{1}{2}$ Fod, Bredde $1\frac{1}{2}$ Fod og Højde 1 Fod. Den indeholdt sort Muld for oven, derefter mørk og fedtet Muld med Aske og Beenstumper hvilende paa Kul og derunder et lag fint guult Sand, men ingen Brolægning. Det bemærkes, at Graven var forstyrret, da jeg (d.v.s. Nationalmuseets herredsberejser) saa den. Der vides ikke om noget Fund. Tilsyn var ønskelig; thi der er Vished for at hovedgravstedet ikke er naaet. En Meddeler beretter om Højen, som han nu selv jevner, at her var Fjenden ved et snævert Topbrud naaet ned til større Dæksteen; men da Brudet var saa lille, saa kunde Kamret ikke aabnes, hvorfor det endnu staar urørt. Ved Udjevningsarbejdet forleden Dag fandt han den steensatte Indgang som vender mod Syd-øst. Det er lykkedes mig, at indhente Ejeren's Tilladelse til, at Directionen maa lade Højen undersøge enten ved Høst eller ved Mikkeldagstide«.

Meddelelsen er nedfældet i 1881 og undersøgelsen blev aldrig gennemført. Ved den fornyede sognebeskrivelse i 1945 står kort og lakonisk »Sløjfet«.

Dette års undersøgelse af højen gennemførtes som en total afdækning, idet pløjelaget blev fjernet maskinelt, hvorefter hele højens overflade blev afrenset med skovl og graveske umiddelbart under det moderne dyrkningslag. Som allerede nævnt under iagttagelsen af pløjelaget, var højens fyld fulstændig nedpløjet og fjernet. Tilbage var kun den naturlige grusbanke, hvorpå højen havde været anlagt.

4-5 godt hovedstore sten på grusbankens NØ-side og et par ditto på bankens vestside kan være rester af fodkrans fra den i sognebeskrivelsen omtalte høj. Højens diameter kunne på grundlag af disse få sten anslås til ca. 16 m.

Nær grusbankens formodede eller nuværende centrum sås to firkantede nedgravninger. Den nordligste og største var $1\frac{1}{2} \times 1\frac{1}{2}$ m og den lidt sydfor beliggende lidt mindre. Begge var kun ca. $\frac{1}{4}$ m. dybe og må efter fyllden at dømme være moderne nedgravninger.

(Fig. 2) Plan- og snittegning af højen

Sammen med en omfattende, ca. 1 m. dyb, stenfyldt nedgravning i højens/bankens sydside (se plan fig. 2) kan de nævnte »prøvehuller« nær centrum tænkes, at være »Meddelerens« udjævningsforsøg i højens sydside og »Fjendens (d.v.s. tyskerne i 1864) Topbrud«. Fund af gl. flaskeglas i den sydlige nedgravning synes at dokumentere, at forstyrrelsen er sket i forrige århundrede. Der fandtes dog ingen spor af den af »Meddeleren« omtalte stensatte gang. Det er muligt, at der er sket en forveksling med den umiddelbart sydøstfor beliggende gravhøj, der ved de fortsatte undersøgelser viste sig at indeholde et bortsprængt jættestuekammer med indgang mod SØ. Også den stensatte gang var her bortsprængt og fjernet indenfor de seneste hundrede år.

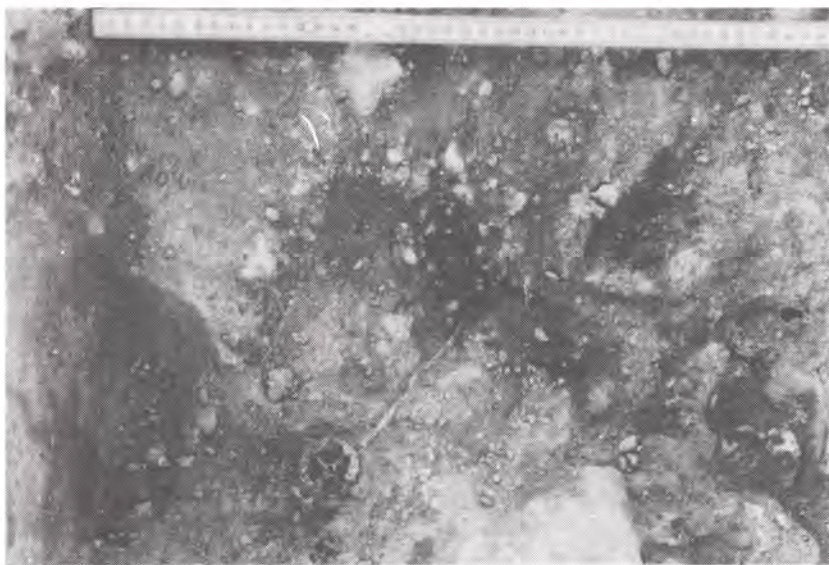
Den stenfyldte nedgravning i højens sydside indeholdt foruden de nævnte glasskår også en halv snes skår fra en mulig urnebegravelse, der kan være blevet ødelagt ved udjævningsforsøget i 1880'erne.

Ved højfoden mod NØ afdækkedes en diffus stenlægning af håndstore sten. Den var uden klar afgrænsning. Lige syd for stenlægningen fandtes et knapt 1 m. stort og kun få cm. dybt fyldskifte indeholdende sodsværtet muld, et par små lerkarskår samt enkelte brændte bensplinter. Fyldskiftet repræsenterer, efter skårene at dømme, en forstyrret brandgrav fra yngre bronzealder/ældre jernalder. (J.v.f. fig. 2, anlæg nr. 3.)

To til fire meter nord for grusbankens først anslående midte, blev der allerede ved den maskinelle afdækning påtruffet et par ovale fyldskifter, udfyldte af hånd- til hovedstore sten. Efter afrensning, fremstod begge som øst-vestorienterede, afrundet rektangulære, stenfyldte nedgravninger. Begge var ca. 2,4 m. lange og 1 m. brede. Bunden var kun en $\frac{1}{4}$ m. under pløjelaget, (snit af høj fig. 2.) og nedgravningerne var foretaget i rent undergrundsgrus. Nedgravningerne var to tilsyneladende urørte grave fra ældre bronzealder. I gravenes bundlag sås en del flade stenheller, der kan have været anbragt på låget af en fuldstændig bortrånnet træ-kiste. (fig. 3)

(Fig. 3) Grav 1 set fra vest. Bemærk stenfliserne øverst

(Fig. 4) Hjulnål i grav 2, inden optagningen

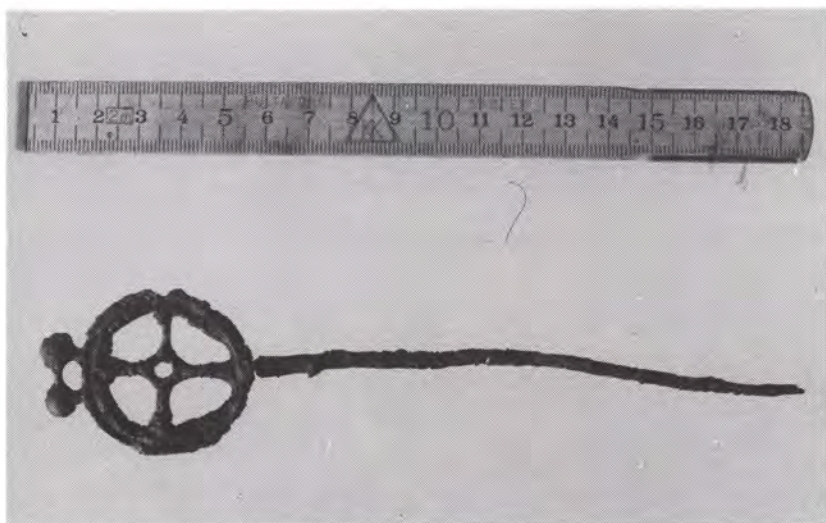
Den nordligste grav var helt uden gravgods. End ikke kiste- eller skeletspor kunne iagttages. Af opfyldning, orientering og form var den lig den 1 m. syd for og fuldstændig parallelt beliggende grav. Sidstnævnte (fig. 2, anlæg nr. 2) indeholdt et sjældent stykke gravgods. En halv meter fra vestenden og en kvart meter fra gravens sydlige langside lå en såkaldt »hjulnål« af bronze. (fig. 4) Nålen var kraftig irret og havde næsten ingen metalkærne tilbage. Den lå med det store hjulformede hoved mod SØ. Spidsen eller »stilken« pegede skråt nedad mod NV, og den lå ind under en meget dårligt bevaret kranierest, der efter fund af lidt tandemalje ca. 0,2 m. nord for nålens hoved, må regnes for den døde kvindes nakkeparti.

Bronzenålens længde er ca. 18 cm. og hovedets diameter er 4 cm. (fig 5). Den er tosidig støbt (d.v.s. uden flad bagside) og dobbelt, idet der indgår både en stor og lille cirkel eller fælg, og dens fire eger løber sammen i den lille fælg (eller nav). (3). Den store fælg har to ribber (eller en fure). Den ydre ribbe samt de fire eger er udsmykket med små korte, skråtstillede tværstreger. (fig. 5-6). Diametralt modsat stilken ses en godt 2 cm. bred øsken, med to klumpformede fortykkelser. På øskenens midterparti ses tydelige slidspor. At stilken fremtræder lidt krum skyldes stentryk, forårsaget af gravens sammenfald. (4).

Nålen må have været anvendt som hårnål, med en snor ført fra hovedets øsken til dens spids, (j.v.f. dens placering i graven) for at forhindre at vægten af det tunge hoved fik den til at glide ud af frisuren.

Den store bronzenål daterer graven, og dermed også nabograven til periode II eller midten af ældre bronzealder ca. 1300 f. kr. I Danmark er fundet 10 hjulnåle.

Udgravning af totalt fjernede gravhøje med store og små plyndringshuller behøver altså ikke at være omsonst. I heldige tilfælde er endog de centrale anlæg bevaret når de, som tilfældet var her, er tilstrækkelig dybt nedgravede i undergrunden. Undersøgelsen af de to næste af gruppens høje kan allerede nu siges at fremvise meget positive resultater på trods af at begge i mands minde har været under plov. (5).

(Fig. 5) Nålen konserveret. Denne side vendte opad i graven (KHM-foto)

(Fig. 6) Nærbillede af nålehovedet. Denne side lå nedad i graven. Bemærk slidspor på øskens tynde midterparti (KHM-foto)

NOTER.

- (1) Anette Willemoes (assistent), Torben Lassen, Karin Pedersen, Elisabeth Klit, Mette Børsholt Jensen og Hanne Krogh.
- (2) Den instans, der bl.a. giver tilladelse til iværksættelse af arkæologiske undersøgelser.
- (3) E. Lomborg, Den tidlige bronzealders kronologi. I Årbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1968 s. 123.
- (4) Den meget vanskelige konservering udførtes af konservator Ann Villemoes, Randers.

Året der gik og året der kommer

Af BJARKE THOMASSEN

Langkastrup mk.

Hvilket formål har det at udfærdige en status eller en beretning, som måske er en mere korrekt betegnelse i denne forbindelse?

Vi kan lave en kolonne med de ting, som er lykkedes for os, og en kolonne med de ting, som ikke er lykkedes for os.

Til slut kan vi trække summen af de to kolonner fra hinanden, og vi får da et eller andet resultat.

Måske er det et skidt måske er det et godt resultat, men hvad skal vi bruge det til?

Stopper vores fantasi her, kunne vi lige så godt springe vores status over og med det samme gå videre til de kommende aktiviteter.

Hvis vi nu laver vores status, så er der måske nogle af de mennesker, som læser den, der vil sige: »Den aften ville jeg gerne have været med til« eller »det arbejde interesserer mig«.

Skulle det lykkes at komme der til, så har vi allerede et formål med vores beretning.

Et andet formål med vores status kunne være at sammenligne resultatet med vores målsætning.

Er der langt fra vores resultat og op til vores målsætning, så bør det give anledning til, at vi stiller os selv nogle kritiske spørgsmål: Er det den rigtige måde vi gør tingene på, mangler vi fantasi, eller er vi ikke dygtige nok.

Lad os se på hvad vi har nået, og hvad vi ikke har nået det sidste år.

November 1978: Hørning Forsamlingshus var rammen om en af vores aftener.

Klaus Moltesen viste lysbilleder fra Hørning og talte over emnet »Hørning Sogns Historie«.

Efter kaffeпаusen fortalte Niels Hornbæk episoder fra oprettelsen af Sønderhaldskolen.

Foredragsholdernes indlæg samt det at der var fremmødt over 80 mennesker gjorde, at det blev en god aften.

December 1978: Årsskriftet for 1978 blev udsendt.

Dette var foreningens årsskrift nr. 2.

Oplaget for 1978 var 700 stk. og sideantallet var 52. Begge tal indeholder en væsentlig stigning i forhold til året før.

Men netop for et årsskrift må det gælde, at det er kvaliteten og ikke kun kvantiteten, som er afgørende.

Vi syntes selv, at der var grund til at være stolte over resultatet, men hvad der tæller mere er den positive modtagelse årsskriftet fik rundt omkring

Når man snakker kvalitet i denne forbindelse, hænger det uløseligt sammen med kvaliteten af det stof man øser af.

Årsskriftets forfattere skal have sin del af roserne.

Februar 1979: Generalforsamlingen blev afholdt i Øster Alling Forsamlingshus.

Ved hjælp af Søren Hornbæks gamle film blev vi vist rundt i Øster Alling i 30'erne.

Bagefter fortalte Jørgen Michaelsen gamle sagnhistorier fra Øster Alling. Aftenen var vellykket og fremmødet var stort, omkring 130 mennesker havde trodset vintervejret.

April 1979: Stedet var Uggelhuse Forsamlingshus.

Lise Andersen viste lysbilleder og fortalte på sin egen dejlige måde om Uggelhuse.

Bagefter fortalte Greve Jespersen fastelavnshistorier fra sin barndom.

Fremmødet på ca. 70 mennesker var lidt mindre end sædvanligt, men aftenen var alligevel vellykket.

Juni 1979: Ved et møde på Erhvervsarkivet i Århus var foreningen medstifter af en Amtskreds for lokalhistoriske foreninger i Århus Amt.

Inden vi forlod juni måned, havde vi vores årlige bustur. Denne gang gik turen til Assentoft-området.

Først besøgte vi den gamle »kirkegård« som undertegnede fortalte om. Derefter besteg vi Holmen, som ligger NV for Assentoft ude i Gudenådalen. Herfra fortalte Finn Tuxen Pedersen om landskabets tilblivelse. Vi blev ført tilbage til den første istid og herfra tog Tuxen os med op gennem tiden, hvorunder landskabet skiftede karakter til den Gudenå-dal, vi kender i dag.

Fra samme sted redegjorde Johs. O. Laursen for placeringen af det tidligere Essenbæk Kloster.

Erling Caspersen redegjorde for navnene på de forskellige slugter og dale. Der blev også tid til en spadseretur langs »bredden« af den engang så brede Gudenå.

Aftenen blev afsluttet med kaffebord i Hallen. Her fortalte Johs. O. Laursen videre om Essenbæk Kloster, og Klaus Moltesen fortalte om Stampen og Hald sø.

Turen var vellykket. Vi havde også både fint vejr og et godt fremmøde på ca. 80 deltagere.

September 1979: Landbrugsmuseet blev besøgt. Museumsinspektør Svend Nielsen havde åbnet de ellers lukkede magasiner for os.

Det blev en interessant aften, ikke mindst fordi museets folk var meget villige til at besvare den spørgelystne forsamling.

Arkivgruppen: Det praktiske arbejde i »Egnsarkivet« udføres fortsat af arkivgruppen.

Hver torsdag aften samles nogle fra arkivgruppen i den gamle inspektørbolig i Auning.

Her bliver de afleverede ting registreret, sat på hylder eller lagt i mapper.

Arkivgruppen består af knap 10 personer. Gruppen fungerer godt.

Arkiveringssystemet, der arbejdes med, gør det nemt at finde frem til de ting, som arkivets gæster ønsker at se.

Arkivet har modtaget ca. 50 afleveringer i det forløbne år. Disse afleveringer har indeholdt billeder, dokumenter samt en del foreningsprotokoller.

Arkæologi (gruppen): Vi har et par medlemmer, som er meget interesseret i emnet og som også gerne vil ofre noget tid på det.

Lad os sige det således, »vi er igang, vi har nogle ideer, men der er ikke så meget at berette om for året, der er gået«.

Der er skabt kontakt til kulturhistorisk Museum i Randers, hvor der er blevet lovet os lidt vejledning og en vis opbakning.

Fotogruppen: Også her gælder det, at vi har et par deltagere, som er interesseret og som vi håber vil udføre et stykke arbejde for os.

Affotograferingen af lånte billeder fungerer.

Vi har nogle ideer, der gerne skulle op at stå. Endnu er der ikke det store at berette udover, at vi er igang med diskussionen om, hvordan tingene skal gøres:

Skal det være sort-hvid, farve eller/og smalfilm? Hvilke emner skal angribes?

Båndoptagergruppen: Om en person udgør en gruppe, ja vi har faktisk kun en i denne »gruppe«.

En er bedre end ingen, og vedkommende har også udvist flere resultater. På arkivet ligger allerede de første indspillede bånd.

Arkivet har i årets løb købt en lille transportabel båndoptager.

Dette var en kort gennemgang af de ting, vi har nået i det forløbne år.

Det er nemt at være kritisk og vanskeligt at være selvkritisk, men lad os prøve alligevel.

Den pæne tilslutning til de forskellige arrangementer tager vi som udtryk for, at der er behov for at samles over et lokalhistorisk emne i en afslappet atmosfære.

I det kommende år vil vi fortsætte med at lave disse aktiviteter. Arrangementerne vil fortsat blive lagt ud i de forskellige sogne.

Der ligger en fare i, at noget går godt. Ofte overser man nødvendigheden i at forny sig. Dette skal vi være opmærksom på.

Måske skal vi prøve at være mere alsidige, således at vi ser flere nye ansigter til arrangementerne.

Arkivet med den tilhørende arkivgruppe fungerer også rimeligt godt. På to punkter har vi ønsker om, at det kommer til at fungere bedre: Vi mod-

tager meget gerne flere afleveringer, og vi ser meget gerne, at arkivet bruges mere.

Ligger man inde med ældre billeder, papirer, protokoller m.m., så er arkivet stedet, hvor det kan bevares for eftertiden.

Ønsker man selv at beholde tingene, vil vi meget gerne låne dem til affotografering.

Arkivet er skabt for at skulle bruges.

Er man igang med noget slægtsforskning, noget gårdhistorie eller lign., så kan man ofte komme langt med det materiale, som findes på arkivet.

Ofte kan et grundlæggende arbejde udføres på arkivet, senere går man så videre på de store arkiver.

Hvis der er interesse for det, vil vi gerne være igangsatte med nogle små arbejdsgrupper. Emnerne kunne være mange f.eks. gårdregistrering i et eller flere af sognene, andelsbevægelsen i kommunen, registrering af gamle stednavne og der er mange flere muligheder

Er der behov for det, kan vi også arrangere et par aftener, hvor vi opfrisker nogle af de ting, vi lærte på aftenskoleholdene med Wolf Møller.

Arkæologi-, foto-, og båndoptagergruppen er vores smertens børn. Idemæssigt har de været med fra starten, men rigtigt at få dem op at køre er ikke lykkedes for os.

Vi har lidt, der spirer i hver af grupperne, men hvis ikke disse vokser sig store og levedygtige i det kommende år, så må vi erkende, at vi ikke magter opgaven.

Årsagen til dette er måske, at vi griber forkert fat om tingene.

Hvad er det, vi vil med disse grupper?

Arkæologigruppen skal foretage en registrering af de mange ting, som ligger rundt omkring hos befolkningen. Der er ikke tale om en indsamling af ting men af oplysninger.

Dernæst skal gruppen holde øje med ting, som dukker op i forbindelse med udgravninger eller markarbejde.

Egentlige arkæologiske udgravninger ligger udenfor gruppens arbejdsområde.

En fornuftig arbejdende gruppe kan håbe på at måtte være med eller overvære de udgravninger, som foretages i kommunen.

Fotogruppens opgave vil bl.a. være at fotografere de ting, som ændrer sig rundt omkring i kommunen. Det kan være et område som skal bebygges,

bygninger som nedrives o.lign..

En anden opgave vil være at lave nogle fotomontager, som fastholder det, som sker m. m.. Som emner kunne nævnes forskellige håndværk, de handlende, landbruget eller måske nogle typiske bybilleder.

Gruppens opgave bør også være at tage sig af affotografering af lånte billeder, fremkalde og kopiere billeder.

Ligeledes skal fotogruppen assistere arkæologigruppen.

Båndoptagergruppens opgave vil være at gå ud til folk og få dem til at fortælle.

Optage disse samtaler på bånd og få dem registreret og arkiveret på arkivet

Det gælder om at få folk til at fortælle, hvordan samfundet var, og hvordan det fungerede før i tiden.

Med så få ord som muligt skal man prøve at få folk til at sige mest muligt.

Det er vores håb, at denne korte redegørelse for vores målsætning med vores grupper vil vække interessen hos nogle mennesker rundt omkring i vores 8 sogne.

Derfor kom ud på arkivet eller ring til en af os for at få mere at vide.

Til januar vil vi prøve at få en foredragsrække igang over temaet »Det danske landbosamfund«. Perioden, der vil blive behandlet, strækker sig fra landboreformerne til og med højskolebevægelsen.

Vi har fået fat i nogle foredragsholdere, som vil være istand til at lave nogle interessante aftener.

Med den nystiftede forening »Lokalhistoriske Arkiver i Århus Amt« er det vores håb, at der vil opstå ensartet arkiveringsmetoder hos så mange egnsarkiver som muligt.

Der er fortsat vækst i foreningens medlemstal.

På nuværende tidspunkt er tallet 202, dette er en fremgang på 26.

Årskontingentet er fortsat 20 kr.

Den velvilje og opmærksomhed vi modtager fra private, fra kommunen samt fra andre institutioner siger vi tak for.

Det er disse tilkendegivelser som holder os igang.

Endnu er der plads til mange flere, som vil deltage aktivt i vores arbejde.

Lad det kommende år være den periode, hvor vi får de sidste af vores aktiviteter til at fungere.

FORENINGENS REGNSKAB 1978:

Beholdning	4388,50
Medlemskonting.	2200,00
Medlemskonting.	1920,00
Salg af årsskrifter	500,00
Arrangementer	3246,10
Bidrag djursl. bank	200,00
Tipsmidler	800,00
Renter	257,52
Diverse	<u>17,00</u>
Ialt kr.	13529,12

Arrangementer	2262,98
Arkiv	1860,55
Sammensl. lkh. f.	228,80
Kontor-porto	679,75
Diverse	256,00
Sparek.	4721,44
Check	620,05
Giro	1844,85
Kassebeholdning	<u>1054,70</u>
Ialt kr.	13529,12

Arkivets adresse og åbningstid:

Den gamle inspektørbolig, Østergade 30, 8963 Auning - hver torsdag kl. 15-17 og 19-21 samt første søndag i hver måned kl. 15-17.

FORMAND:

Lærer Johs. O. Laursen, Østervangsalle 19, Auning - tlf. 48 35 85

NÆSTFORMAND:

Gårdejer Klaus Moltesen, Hørning, 8900 Randers - tlf. 49 43 23

KASSERER:

Fru Helga Sørensen, Årslev, 8900 Randers - tlf. 49 13 40

SEKRETÆR:

Fru Else Pedersen, Gundestrupvej 17, Hørning, 8900 Randers - tlf. 49 48 74

ØVRIGE BESTYRELSESMEDLEMMER:

Gdr. Erling Caspersen, Søndergade 26, Assentoft, 8900 Randers - tlf. 49 40 31

Ingeniør Bjarke Thomassen, Nedergårdsvej 4, Langkastrup mk. - tlf. 49 41 12

Gdr. Søren Rasmussen, Fausing Østergård, 8961 Allingåbro - tlf. 48 13 26

Sognepræst Jørgen Michaelsen, Ø. Alling, 8963 Auning - tlf. 49 20 46

Fru Vibeke Nielsen, Skovdalsvej 15, 8963 Auning - tlf. 48 36 78

VALGT AF BYRÅDET:

Gdr. Evald Nielsen, V. Alling, 8963 Auning - tlf. 49 20 94

Ekstra eksemplarer af årsskriftet 1979 kan indtil årsskiftet afhentes hos ovennævnte bestyrelsesmedlemmer for 20 kr. pr. stk. Derefter kun på ekspeditionsadressen: Helga Sørensen, Årslev, 8900 Randers, tlf. 49 13 40.

Enkelte overskudseksemplarer fra 1977 og 1978 kan kun rekvireres hos ekspeditionen.